

Z MINIONYCH CZASÓW

Władysław Szajnocha (1858–1928) – wybitny geolog i inspirator organizacji nowoczesnej geologii na ziemiach polskich na przełomie XIX i XX wieku

Halina Urban¹

Władysław Szajnocha (1857–1928) – an outstanding geologist and organizer of Polish modern geology at the turn of the 20th century. Prz. Geol., 63: 281–283.

Abstract. Władysław Szajnocha was born on June 28, 1857 in Lwów. After graduating University and Technical University of Vienna he was an employee at the National Geological Institute in Vienna. During his stay in Vienna he was investigating Jurassic brachiopods from the Eastern Carpathians, Cretaceous ammonites from the vicinity of Wieliczka as well as Cretaceous ammonite fauna of West Africa, fossil fishes from Monte Bolca in Italy and Carboniferous and Triassic flora of Argentina. He moved to Kraków in 1885, where he was a member of the Orographic - Geological Section of the Academy of Sciences. A year later he became the chair of the Department of Geology at the Jagiellonian University, called the “Cabinet of Geology”. In the years 1911 and 1916–1917, Szajnocha held the position of rector of the Jagiellonian University. He was also the first president of the Polish Geological Society, which was initiated in March 1920. He published two important works concerning researchers of the Carpathian Flysch: “Geological Studies of the Carpathian Mountains in Western Galicia” (1884) and “Mineral Resources of Galicia” (1891). He was also the author of 15 map sheets at the scale 1 : 75 000, included in the “Geological Atlas of Galicia”. A separate field of his geological researchers was related to the issues of oil exploration. Therefore, he took part in a series of expeditions to Turkestan, Austria, Norway and Sweden. Szajnocha is also the author of the article titled “On the National Geological Institution” (1907), published when country was not independent. Therefore, he can be considered as a pioneer of the creation National Geological Survey in Poland. Realization of his idea occurred 12 years later, after resurrection of Polish State and creation of the Polish Geological Institute. Szajnocha died on August 1, 1928 in Jaworz (Silesia) and was buried in the family tomb at Łyczaków Cemetery in Lwów.

Keywords: Flysch Carpathians, Jagiellonian University, Polish Geological Society, National Geological Survey

Władysław Szajnocha urodził się 28 czerwca 1857 r. we Lwowie. Był synem Karola Szajnochy wybitnego historyka i działacza niepodległościowego, posiadającego czesko-niemieckie korzenie. O wyborze Jego kariery zawodowej zdecydowało pewne zdarzenie z dzieciństwa – będąc z rodzicami w Karpatach w okolicy Jaremczy nad Prutem (obecnie Zachodnia Ukraina), spotkał dwóch mężczyzn z młotkami, którzy badali miejscowe skały, wykonując notatki i rysunki. Wywarło to duże wrażenie na kilkunastoletnim chłopcu. Po zawarciu z nimi znajomości okazało się, że byli to dwaj słynni geolodzy wiedeńscy Carl Maria Paul i Emil Tietze (Książkiewicz, 1971). Konsekwencją tego spotkania było podjęcie przez młodego Szajnochę studiów na Uniwersytecie i Politechnice w Wiedniu (1876–1880). Po ich ukończeniu został pracownikiem wiedeńskiego Państwowego Zakładu Geologicznego. Warto wspomnieć, że był to okres wielkiego rozkwitu „geologicznej szkoły wiedeńskiej” reprezentowanej przez takie osobowości jak Melchior Neumayr i Edward Suess. Pod kierunkiem Suessa, późniejszego wielkiego tektonika, Szajnocha przystąpił do badań fauny oolitu balińskiego w regionie podkrakowskim. W trakcie pobytu w Wiedniu zajmował się również badaniem ramienionogów jurajskich z Karpat Wschodnich, amonitów kredy karpackiej z okolic Wieliczki, amonitów kredowych z zachodniej Afryki, ryb kopalnych z Monte Bolca we Włoszech oraz karbońskiej i triasowej flory Argentyny (zebranej przez innego wybitnego polskiego geologa Rudolfa Zuberera).

W 1885 r. przeniósł się do Krakowa, gdzie został członkiem Sekcji Orograficzno-Geologicznej Akademii

Umiejętności, założonej w 1873 r. po rozwiązaniu Towarzystwa Naukowego Krakowskiego (Alexandrowicz, 2008). Rok później objął Katedrę Geologii Uniwersytetu Jagiellońskiego, nazywaną wówczas „Gabinetem Geologicznym”, uważanym za pierwszą instytucję geologiczną

Ryc. 1. Profesor Władysław Szajnocha zdjęcie z lat 20. XX w. Obie fot. pochodzą z Narod. Arch.Geol. PIG-PIB w Warszawie

¹ Państwowy Instytut Geologiczny – Państwowy Instytut Badawczy, ul. Rakowiecka 4, 00-975 Warszawa; halina.urban@pgi.gov.pl.

na ziemiach polskich. Początkowo mieściła się ona w skromnych pomieszczeniach Uniwersytetu na ulicy Świętej Anny. Z czasem, po przeniesieniu zakładu do *Collegium Minus* na ulicę Gołębia, warunki polepszyły się. Tam też od 1904 r. Józef Morozewicz organizował podobną placówkę – Zakład Mineralogii i Petrografii. Tak więc tym dwóm wybitnym osobistościom przyszło pracować obok siebie. Szajnocha organizując swój zakład, wykazywał się dużą pomysłowością i zapobiegliwością, dążąc do estetycznego i funkcjonalnego wyposażenia zakładu. Szczególną pieczę otoczył dwa działy zakładu – bibliotekę i zbiory. Gdy odchodził w 1928 r., po 42 latach kierowania zakładem, biblioteka liczyła przeszło 4500 woluminów i 2000 map, będąc w tym czasie najlepiej zaopatrzoną biblioteką geologiczną w kraju. Zgromadził również ogromne zbiory rozdzielone na dział geologii dynamicznej oraz dział paleontologiczno-stratygraficzny. W sumie obejmowały one 5000 okazów pochodzących z całego świata oraz zbiory regionalne ilustrujące różne regiony kraju.

W latach 1911–1912 oraz 1916–1917 Profesor Władysław Szajnocha pełnił funkcję rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego. Był pierwszym prezesem Polskiego Towarzystwa Geologicznego, a wcześniej inicjatorem jego powstania na zebraniu 14 marca 1920 r. w kierowanym przez niego Zakładzie Geologii UJ. Był również wieloletnim członkiem oraz prezesem Towarzystwa Tatrzańskiego (1912–1922), a także rzecznikiem ochrony środowiska naturalnego Tatr.

Niezależnie od działalności organizacyjnej prowadził i rozwijał swoją działalność naukową. W 1884 r. opublikował rozprawę „*Studia Geologiczne w Karpatach Galicji Zachodniej*”, początkującą jego badania nad fliszem karpackim. W 1891 r. wydał pracę pod tytułem: „*Źródła mineralne Galicji*”. Istotną częścią dorobku Profesora Szajnochy jest 15 map w skali 1 : 75 000, wchodzących w skład „*Atlasu Geologicznego Galicji*”. Szajnocha kartował głównie zachodnią część Karpat, obejmującą następujące arkusze: Bielsko Białą, Żywiec, Maków (1894), Gorlice, Muszyna, Jasło, Lisko (1896), Przemyśl, Brzozów/Sanok (1901), Wieliczka, Bochnia, Nowy Sącz (1903), Drohobycz (1906), Dydiowa, Smorze (1908) (Graniczny i in., 2007, Alexandrowicz, 2008). Mapy wykonane przez Szajnochę były często krytykowane za schematyzm i nieuwzględnianie ówczesnych norm i trendów kartograficznych. Uważano je za gorsze od map „*Atlasu*” wykonywanych we wschodniej części Karpat. Należy jednak pamiętać, że kartowana przez Profesora strefa fliszowa ma bardzo skomplikowaną budowę geologiczną, z którą mieli problemy również doświadczeni geolodzy „szkoły wiedeńskiej”.

Odrębną grupą prac Szajnochy są rozprawy dotyczące zagadnień naftowych. W związku z podjęciem tej tematyki odbył szereg podróży badawczych do: Turkiestanu (Turkiestan – dosłownie kraj Turków – część Azji Środkowej leżąca pomiędzy Syberią na północy a Tybetem, Indiami i Afganistanem na południu, oraz Morzem Kaspijskim na zachodzie i wschodnią Mongolią oraz pustynią Gobi na wschodzie), Austrii, Norwegii, Szwecji. Warto odnotować, że Szajnocha był pierwszym polskim geologiem, który po odzyskaniu niepodległości zajął się problematyką geologii Śląska Cieszyńskiego. Z tego okresu pochodzą cztery publikacje, które ukazały się w latach 1922–1929). Profesor prowadził te prace, będąc już w podeszłym wieku i złym stanie zdrowia.

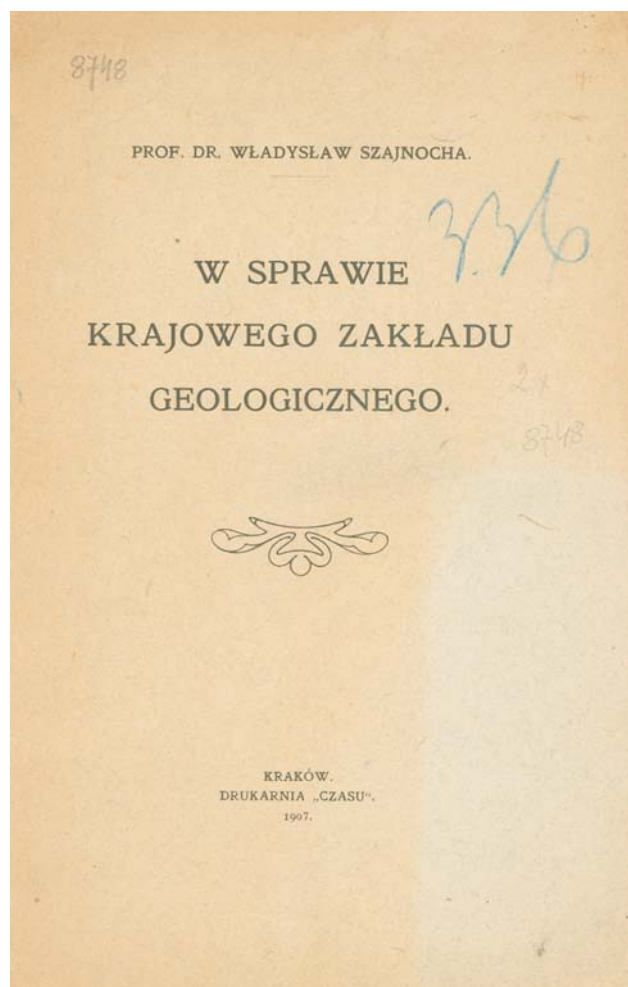
Z punktu widzenia organizacji geologii na ziemiach polskich szczególnie doniosłą jest publikacja Profesora

Szajnochy „*W sprawie krajowego zakładu geologicznego*” (1907). Została ona opublikowana jeszcze w czasie zaborów i ma charakter pionierski, z uwagi na pierwszą konkretną propozycję utworzenia państwowej służby geologicznej na ziemiach polskich.

Profesor Szajnocha podniósł tę kwestię na posiedzeniu Krajowej Rady Górniczej w 1905 r., wskazując na potrzebę utworzenia Krajowego Zakładu Geologicznego. Do sprawy powrócono rok później, zwracając się również o opinię do kompetentnych osób reprezentujących galicyjskie uczelnie wyższe. Najobszerniejsza i najbardziej szczegółowa opinia nadeszła z kolegium Profesorów Wydziału Filozoficznego Uniwersytetu Jagiellońskiego i została zreferowana przez profesorów – Józefa Morozewicza (późniejszego pierwszego dyrektora Państwowego Instytutu Geologicznego) oraz Stefana Jentysa (chemika rolnego, botanika i fizjologa roślin).

„Potrzeba osobnego dla Galicji zakładu naukowego – poświęconego badaniom geologicznym ze szczególnym uwzględnieniem związanych z geologią praktycznych gałęzi – górnictwa i gleboznawstwa jest tak oczywista przez długoletnią praktykę gdzie indziej stwierdzona, że dowodzić jej byłoby rzeczą dzisiaj niemal zbędną. Żałować raczej należy, że kraj nasz podobnej instytucji dotąd nie posiadał i dał się w tym względzie uprzedzić społeczeństwom liczebnie i terytorialnie daleko mniejszym”.

Następnie w opinii zostały przedstawione przykłady wydatków na badania geologiczne w Danii, Norwegii, Grenlandii („najdrobniejszych kraików północnoeuropej-

Ryc. 2. Strona tytułowa pracy prof. dr Władysława Szajnochy

skich”), jak również krajów porównywalnych obszarowo z Galicją, takich jak: Belgia, Bawaria, Portugalia czy Finlandia. Z perspektywy dnia dzisiejszego to bardzo interesujące dane i zestawienia. W opinii tej znalazły się także informacje o centralnym zakładzie w Wiedniu – *K.K. Geologische Reichsanstalt*, ale jak można dowiedzieć się dalej: „Udawanie się tam interesowanych np. z Galicji wschodniej lub Karpat po poradę do Wiednia jest zawsze zbyt kosztowne, w wielu razach wprost niemożliwe, a nadto personel wiedeńskiego Zakładu Geologicznego, co chwila w innym południowym lub północnym kraju koronnym zajęty, nie może poświęcić się najszczegółowszemu – jak to jest koniecznym – badaniom jednej tylko prowincji. A więc potrzeba osobnego zakładu krajowego...”.

Sprecyzowano również główne zadania przyszłego Krajowego Zakładu Geologicznego, które obejmowały:

1. Badanie geologiczne „ważniejszych pod względem przemysłowym i górniczym okolic Galicji i wydawanie ewentualnie szczegółowych map w skali większej, aniżeli w dotychczasowym *Atlasie Geologicznym Galicji* (1 : 75 000), wydawanym na koszt Wydziału Krajowego przez Komisję Fizyograficzną Akademii Umiejętności w Krakowie”.

2. Ocenianie fachowe, na życzenie władz i stron prywatnych, terenów i poszukiwań górniczych.

3. Badanie agronomiczno-geologiczne obszarów ważniejszych dla krajowego rolnictwa pod względem właściwości gleby i jej potrzeb nawozowych.

4. Poszukiwanie wody dla wielu gmin na niżu galicyjskim i na Podolu, które wielokrotnie nie mogą sobie poradzić z tak groźnym dla tysięcy ludzi brakiem dobrej wody do picia, jakkolwiek często fachowa pomoc geologiczna łatwo i szybko mogłaby doprowadzić do założenia prostych i tanich wodociągów.

Gdyby spróbować podsumowywać powyższy materiał to nadal są to podstawowe zadania współczesnych służb geologicznych: kartografia geologiczna, geologia złożowa i hydrogeologia, dodatkowo kartografia geologiczno-glebowa, propozycja ciekawa i realizowana obecnie w niektórych służbach, którą zgłosił zapewne Pan profesor Stefan Jentys. Według opiniodawców wniosku organizacja Zakładu nie stanowiłaby skomplikowanego problemu: „Krajowy Zakład Geologiczny ma być urzędowym zakładem naukowym podlegającym bezpośrednio Wydziałowi Krajowemu i dotowanym z funduszy krajowych, a nadto personel Zakładu dzielącego się na dwa oddziały: geologiczno-górniczy i gleboznawczy, składać się ma z dyrektora i potrzebnej ilości sił fachowych i pomocniczych, mianowanych stale, prowizorycznie lub za kontraktem przez Wydział Krajowy”.

Przewidywano, że koszty utrzymaniu Zakładu Geologicznego wynosiłyby w okresie jego urzędowania (lokal i wyposażenie) około 50 000 koron, a następnie wydatek roczny około 65 000 koron. Biorąc pod uwagę ówczesną liczbę ludności Galicji (około osiem milionów), każdy mieszkaniec byłby obciążony kwotą 0,8 halerza, co według opiniujących nie było kwotą znaczącą, dla krajowego budżetu.

Z innych interesujących postulatów odnośnie funkcjonowania przyszłego Zakładu Krajowego należy przytoczyć kolejne stwierdzenia: „Pracownicy Zakładu Geologicznego mieliby prawa i obowiązki urzędników krajowych i podlegałyby wszystkim służbowym, dyscyplinarnym i emerytalnym przepisom, obowiązującym urzędników krajowych (...). Zakład przeprowadziłby na polecenie Wydziału Krajo-

wego dla władz i stron prywatnych według zatwierdzonego cennika miejscowe badania w sprawach górniczych, hydrogeologicznych i gleboznawczych wraz z odnośnymi rozbiórami chemicznymi i mechanicznymi (...). Personelowi Zakładu Geologicznego nie wolno brać udziału finansowego w żadnych przedsiębiorstwach górniczych. To ostatnie postanowienie jest niezbędne celem zapewnienia na zewnątrz bezwzględnego zaufania w bezstronność i bezinteresowność geologów, wydających urzędową opinię o wartości i przyszłości niejednego przedsiębiorstwa geologicznego”.

Jakże prorocze i aktualne do dnia dzisiejszego są powyższe postulaty! Profesor Szajnocha wskazuje dalsze mocne argumenty za powołaniem nowej instytucji: „Czyż, aby udowodnić potrzebę Krajowego Zakładu Geologicznego w Galicji, mamy wskazywać na Rumunię, która w roku zeszłym utworzyła taki sam zakład znacznym bardzo kosztem, albo na Węgry, które posiadają wielki, znakomity zakład taki, rezydujący teraz – od pięciu lat – w przepysznym ogromnym pałacu przy Valeriauczta? Czyż mamy podnosić coraz silniejszy rozwój krajowego górnictwa, które wraz z solą, olejem skalnym i woskiem ziemnym, reprezentuje teraz wartość roczną (1905 r.) przeszło 53 milionów koron, albo wskazywać na coraz bardziej wpływające do kraju i rzucające się na górnictwo węglowe i naftowe obce, głównie pruskie, belgijskie i austriackie kapitały, które oparte na obcych rzeczoznawcach i obcych kierownikach, mają pełną wiarę w przyszłość galicyjskiego górnictwa i obcym przynoszą lwią część górniczych i przemysłowych zysków?”

Trudno i w tym względzie nie zgodzić się z Profesorem. Jego publikacja kończy się dramatycznym apelem: „Oby potrzebna kwota na założenie Krajowego Zakładu Geologicznego widniała już na kartach tegorocznego budżetu!”. Tak jednak się nie stało. Pomimo przychylnego stanowiska Sejmu Galicyjskiego projekt został storpedowany przez austriacki *Geologische Reichsanstalt*. Na realizację przedsięwzięcia pod nazwą Polski Państwowy Instytut Geologiczny trzeba było czekać kolejnych 12 lat, aż do czasu wskrzeszenia Niepodległej Rzeczypospolitej, ale to już całkiem inna historia.

Władysław Szajnocha zmarł 1 sierpnia 1928 w Jaworzu na Śląsku Cieszyńskim i został pochowany w grobowcu rodzinnym na Cmentarzu Łyczakowskim we Lwowie. Wspominając Profesora, składamy hołd wybitnemu geologowi, patriocie i przenikliwemu wizjonerowi, inicjatorowi powołania przyszłej służby geologicznej na ziemiach polskich.

LITERATURA

- ALEXANDROWICZ S.W. 2008 – Sekcja Geologiczna Komisji Fizyograficznej TNK i AU – działalność i osiągnięcia, 140 Rocznica utworzenia Komisji Fizyograficznej Towarzystwa Naukowego Krakowskiego oraz Akademii Umiejętności i Polskiej Akademii Umiejętności, PAU. Studia i materiały do dziejów PAU, 5: 63–142.
 GRANICZNY M., KACPRZAK J., URBAN H. & WOŁKOWICZ S. 2007 – Atlas Geologiczny Galicji – pierwsza seryjna edycja map geologicznych ziem polskich, Prz. Geol., 55 (5): 368–372.
 KSIĄŻKIEWICZ M. 1971 – Władysław Szajnocha (1858–1928). Roczn. Pol. Tow. Geol., 41: 33–38.
 SZAJNOCHA W. 1907 – W sprawie Krajowego Zakładu Geologicznego. Drukarnia „Czasu”, Kraków.

Praca wpłynęła do redakcji 28.09.2014 r.
 Akceptowana do druku 6.10.2014 r.